

მოქალაქე და პიონერიზმი სისტემაში

ლალა ხარბედია

ედ, ანსუ-ს ასოცირებული პროფესორი

თანამედროვე მსოფლიოსათვის დამახასიათებელი ეკონომიკური და პოლიტიკური პროცესების ურთიერთდამოკიდებულება მსოფლიო მეურნეობის განვითარების შესახებ არსებული თეორიული კონცეფციების გადახედვასა და გაანალიზებას მოითხოვს. მკვლევართა ერთი ნაწილის აზრით, ჯერჯერობით არ არსებობს ფართოდ ცნობილი თანამედროვე ეკონომიკური თეორიები, რომელნიც მთლიანად მსოფლიო მეურნეობისადმი იქნებოდა მიძღვნილი, მაგრამ არსებობს სოციოლოგიური, ეკონომიკური, გეოპოლიტიკური თეორიები, რომლებიც მიესადაგება მსოფლიო მეურნეობას. ჩვენ ძირითადად იმ კონცეფციებს განვიხილავთ, რომელიც თეორიულ ფონს ბოლო ათწლეულების მანძილზე ქმნიდა მსოფლიო მეურნეობის განვითარების ძირითადი ტენდენციებისათვის. ამ კონცეფციებს მიეკუთვნება: მონდიალიზმი, მოდერნიზმი და მდგრადი განვითარების კონცეფცია.

ამ თეორიათა შესწავლა განსაკუთრებით აქტუალური გახდა „ცივი ომის“ დასრულებისა და „სოციალისტური ბანაკის“ დაშლის შემდეგ. თუმცა უნდა აღინიშნოს, რომ „მონდიალიზმის“ კონცეფცია წარმოიშვა დიდი ხნით ადრე, ვიდრე დასავლეთი ცივ ომში საბოლოო გამარჯვებას მიაღწევდა. მონდიალიზმი წარმოდგება ფრანგული სიტყვისაგან - „monde“, რაც მსოფლიოს ნიშნავს. ეს არის თეორიული კონცეფცია, რომელიც ყველა სახელმწიფოსა და ხალხების ერთ მსოფლიო წარმონაქმში შერწყმას გულისხმობს, მსოფლიო მთავრობის ჩამოყალიბებით, რომელსაც თან ახლავს ეროვნული, რასობრივი, რელიგიური და კულტურული საზღვრების განადგურება. მონდიალისტური კონცეფცია განვითარდა ჯერ კიდევ XIX ს-ის ბოლოსა და XX ს-ის დასაწყისში, როდესაც მსოფლიო გლობალიზაციის პირველმა ტალღამ მოიცვა. არსებობდა მონდიალისტური ორგანიზაციებიც, რომელთა საქმიანობას საფუძვლად ედო წმინდა ეკონომიკური მისწრაფებანი.

მათ ქმნიდნენ მსოფლიო ბიზნესის მსხვილი წარმომადგენლები. ერთ-ერთი ასეთი იყო სესილ როუდილის მიერ ორგანიზებული ჯგუფი - „მრგვალი მაგიდა“, რომელსაც ხელი უნდა შეეწყო მთელ მსოფლიოში დაუბრკოლებელი სავაჭრო სისტემის დამყარებისა და ერთიანი მსოფლიო მთავრობის შექმნისათვის.

მსოფლიო განვითარების გააზრების პროცესში XX ს-ის მეორე ნახევარში ჩამოყალიბდა მონდიალიზმის ერთ-ერთი პირველი მიმართულება — მოდერნიზმი. იგი დასავლეთში 60-იან წლებში დომინირებდა. მისი წარმომადგენლები იყვნენ: ტ. პარსონსი, კ. კერი, უ. როსტოუ, ლ. ლერნერი, დ. აპტერი და სხვ. მათი აზრით, მსოფლიო ერთიანი სისტემაა, რომელიც ისწრაფვის საერთო მომავლისაკენ. ისინი მსოფლიო განვითარების მომადრავებელ ძალად მიიჩნევდნენ ტრადიციულ და მოდერნიზებულ სახელმწიფოებს, ისტორიულ განვითარების მაგისტრალურ ხაზად კი ფიქრობდნენ გადასვლას ტრადიციონალიზმიდან მოდერნიზმზე და თვლიდნენ, რომ ნებისმიერ სახელმწიფოს აქვს საკმარისი პოტენციალი მომავალში მოდერნიზმულზე გადასასვლელად, მსოფლიო ეკონომიკაში ჩართვისათვის.

მაგრამ პრაქტიკამ ცხადყო, რომ სწორხაზოვანი „პროგრესული მოდერნიზაცია“ განუხორციელებელი აღმოჩნდა და აზიის, აფრიკისა და ლათინური ამერიკის ქვეყნებმა ვერაფერით შეძლეს გზის გაკვლევა პროგრესისაკენ. ოპტიმისტური რწმენა ეკოლოგიური და ერთიანი ცივილიზებული განვითარების შესახებ შეარყია დაბალ განვითარებულმა ქვეყნებმა. აშკარა გახდა, რომ მხოლოდ დასავლურ ფასეულობათა აღიარება არ არის საკმარისი, - აუცილებელია კულტურულ თავისებურებათა და მატერიალური განვითარების პრობლემათა გადანყვეტის არადასავლური წესების გათვალისწინება. მნიშვნელოვანი იყო ის, რომ თვით დასავლეთში დაექვედნენ მსოფლიო მოდერნიზაციის შესაძლებლობაზე, თუ არ იქნებოდა გათვალისწინებული ისტორიული, კულტურული და რელიგიური განვითარების თავისებურებანი და მენტალიტეტი. ასე დაუპირისპირდა მოდერნიზმს ანტიმოდერნიზმი (1965-1975წ.წ.) — სამეცნიერო პარადაგმა, რომელმაც მეტი ყურადღება დაუთმო იმ ქვეყნებისა და ხალხთა პრობლემებს, რომელთა გასვლა პროგრეს-

სის გზაზე დაკავშირებული აღმოჩნდა „საკუთარი თავის დაძლევა-სათან“. ანტიმოდერნიზმის წარმომადგენლები არიან: დ. აპტერი, ნ. სმელზერი, ჯ. ნეტლი, რ. რობერტსონი, დ. გოროვიცი, ა. ლევი და სხვ. ისინი დასავლეთს უკვე აღარ განიხილავდნენ როგორც მსოფლიო რაციონალურობის მატარებელს, რუსეთს კი როგორც აგრესიის გამოხატულებას.

XX საუკუნის 70-იანი წლებიდან 90-იან წლებამდე მსოფლიო განვითარების გააზრებასთან მიმართებით განვითარდა მესამე მიმდინარეობა - პოსტმოდერნიზმი. ამ სოციალურ-ეკონომიკური ინტერპრეტაციისათვის არ იყო დამახასიათებელი რადიკალიზმი. პოსტინდუსტრიალიზმის ბელადები ეკონომიკურ თეორიაში იყვნენ: ს. ლეში და დ. ჰარვი. ისინი არ ყოფდნენ სამყაროს „თანამედროვე“ და „არქაულ“ ნაწილებად, არ უპირისპირდებოდნენ მოდერნიზმსა და ტრადიციონალიზმს. მათი მტკიცებით, არსებობს უნივერსალური ფასეულობანი, მაგრამ არა წმინდა დასავლური, არამედ ზოგადსაკაცობრიო, ანუ წამოაყენეს მსოფლიოს უნივერსალურობის პრინციპი. ამ პოსტულატმა თითქოს გააქარწყლა განსხვავება დასავლურ და არადასავლურ სამყაროს შორის. პოსტმოდერნიზმმა მთელი ყურადღება გადაიტანა პიროვნებაზე, ინდივიდზე. მათ საჭიროდ ჩათვალეს, რომ არ გატაცებულიყვნენ გეოპოლიტიკით, დაინტერესებულიყვნენ არა რეგიონული სახელმწიფო დაჯგუფებებით, არამედ ინდივიდითა და პიროვნების ბედით. მაგრამ პოსტმოდერნიზმმა ვერ შეძლო მოვლენების სწრაფი გაანალიზება, რამდენადაც 1989-91 წლებში მსოფლიო ეპოქალური მასშტაბის ცვლილებებმა მოიცვა და განხორციელდა უდიდესი რევოლუციური გადატრიალება. კვლავ შეიცვალა მსოფლიო განვითარების ახსნის ინტერპრეტაცია და ასე ჩამოყალიბდა ნეომოდერნიზმი. ეპოქალური ცვლილებების საბოლოო შედეგი ის იყო, რომ გლობალური მასშტაბით გაიმარჯვა საზოგადოებრივ ურთიერთობათა დასავლურმა ფორმამ. სსრკ-ის დაშლისა და დასავლეთის გამარჯვების შემდეგ განსაკუთრებით გაიზარდა მონდიალისტური პროექტების მნიშვნელობა. პოსტსაბჭოურ ეპოქაში ახალ მონდიალისტურ ვერსიად იქცა ფრენსის ფუკუიამას დოქტრინა. მისი საპროგრამო სტატია - „ისტორიის აღსასრული“ - ნეომონ-

დიალიზმის ერთიანი ცივილიზაციის თეორიის იდეურ ბაზად განიხილებოდა, რომლის არსი ისაა, რომ მსოფლიოს ყველა ქვეყანა მოძრაობს ერთიანი პოლიტიკური, სოციალური და ეკონომიკური წყობილებისაკენ — ლიბერალური დემოკრატიისაკენ. ასეთი წყობილება უკვე არსებობს დასავლეთში, ხოლო როცა მას მიაღწევენ დანარჩენი მსოფლიოს ქვეყნები, მაშინ მსოფლიო გადაიქცევა ერთიან საზოგადოებად და, ფ. ფუკუიამას სიტყვებით რომ ვთქვათ, დადგება „ისტორიის აღსასრული“.¹ სსრკ-ის დაშლა უკანასკნელი „ირაციონალური“ ბასტიონის დაცემას ნიშნავს. აღსანიშნავია, რომ ამასთან არის დაკავშირებული ისტორიის აღსასრული და განსაკუთრებული მსოფლიოს არსებობის დასაწყისი, რომელიც „ბაზრისა“ და „დემოკრატიის“ იდეებით წარიმართება და სამყაროს მოწესრიგებულ, რაციონალურად მომუშავე მანქანაში გაერთიანდება.

რამდენადაც თავისუფალ ბაზარსა და დემოკრატიასთან დაბრუნება მოხდა მსოფლიო მასშტაბით, ამდენად დემოკრატიისა და ბაზრის კატეგორიები წარმოადგენენ აბსტრაქტულ და საყოველთაო ფასეულობებს, ხოლო უნივერსალიზმი კვლავ გახდა სოციოკულტურულ თეორიათა იდეური წყარო. ბაზარი განიხილება როგორც პროგრესის ძირითადი საშუალება, მსოფლიო ძალების გამაერთიანებელი და აღმოსავლეთ-დასავლეთის ურთიერთობათა განვითარების რაციონალური ინსტრუმენტი. მსოფლიოს გეოპოლიტიკური სურათი ასეთია: მატერიალური პროგრესის სათავეში დგანან ის ევროპული, ამერიკული და აზიური ქვეყნები, რომელთა ურთიერთობა შეიკრა ერთიან გლობალურ სისტემად. XX საუკუნის 90-იანი წლებიდან გლობალიზაცია გაბატონებული თეორიული სქემა და თანამედროვე აზროვნების ჰორიზონტში დღემდე ბატონობს. აახლო მომავალში მოსალოდნელია გლობალური განვითარების პრობლემათა გააზრების თანამედროვე მიმდინარეობა ნეომოდერნიზმი, რომელსაც საფუძველი ე. ტირიაკინმა და ჯ. ალექსანდერმა ჩაუყარეს, შეიცვალოს ახალი მიმდინარეობით, რომელიც მსოფლიო განვითარებისა და პროგრესის მამოძრავებელ ძალად, დასავლურ უნიფიცირებულ ფასეულობებთან

1 Фукуяма Ф., Конец Истории?, «Вопросы философии», 1990, №3, с. 22.

ერთად, ტრადიციულ აღმოსავლურ ფასეულობებსაც აღიარებს.

პოსტინდუსტრიალიზმმა დაარღვია ეთნოეროვნული სისტემა, შედეგად გლობალური ფუნდამენტალისტური ომების საფრთხე წარმოიშვა, რისი მომსწრეც მსოფლიო საზოგადოება აღმოჩნდა XXI სუკუნის დასაწყისში, ანუ ცივილიზაციათა დაპირისპირება შედგა. გეოპოლიტიკური ტერმინოლოგიით, ეს ნიშნავს დასავლეთისა და აღმოსავლეთის დაპირისპირებას. გეოპოლიტიკამ დააფიქსირა უკანასკნელ საუკუნეში დასავლეთისა და აღმოსავლეთის რეგიონების სახელმწიფოებრივ, კულტურულ და ინდუსტრიულ განვითარებას შორის პრინციპული განსხვავება, რომელსაც ასეთი სახე აქვს: დასავლეთი არის „ტექნოლოგიური“ და „მატერიალური“ განვითარების ცენტრი. კულტურულ-იდეოლოგიურ დონეზე მასში ჭარბობს ლიბერალურ-დემოკრატიული პრინციპები, ინდივიდუალური და ჰუმანისტური მსოფლმხედველობა; ეკონომიკურ დონეზე პრიორიტეტი ენიჭება ვაჭრობასა და ტექნიკურ მოდერნიზაციას; სოციალურ დონეზე — იძულებამ წმინდა ეკონომიკური ხასიათი შეიძინა, იდეისა და ძალის კანონი ფულის კანონმა შეცვალა. „ადამიანის უფლებათა იდეოლოგია“ მსოფლიოს დასავლეთი რეგიონებისათვის უმთავრეს პრინციპად იქცა. ინდუსტრიულ დონეზე ამ იდეოლოგიას შეესაბამება „განვითარებული ქვეყნის“ იდეა, ხოლო ეკონომიკურ დონეზე — თავისუფალი ბაზრის, ეკონომიკური ლიბერალიზმის კონცეფცია. ამ მახასიათებელთა ერთობლიობა განსაზღვრავს თანამედროვე დასავლური ცივილიზაციის სახეს.

გეოპოლიტიკურ დასავლეთს უპირისპირდება გეოპოლიტიკური აღმოსავლეთი: ეკონომიკური მოდერნიზაციის ნაცვლად აქ ჭარბობს კოოპერაციული, საამქროს ტიპის ტრადიციული საწარმოს ფორმები; ეკონომიკური იძულების ნაცვლად სახელმწიფო იყენებს იდეისა და ძალის კანონს; დემოკრატიისა და ადამიანის უფლებების ნაცვლად აღმოსავლეთი მიიღტვის განსხვავებული სოციალური რეჟიმისაკენ, რომლებსაც აერთიანებთ ის, რომ მათი სისტემის ცენტრში დგას არა „ინდივიდი“, ადამიანი თავისი უფლებებითა და ინდივიდუალური ფასეულობებით, არამედ ზეინდივიდუალური საზოგადოება — ერი, ხალხი, იდეა, რელიგია. ამასთან, უნდა ითქ-

ვას, რომ გეოპოლიტიკაში ცივილიზაციური დაპირისპირება არსებობდა ყოველთვის და არასოდეს შეუწყვეტია არსებობა, მხოლოდ გამოვლენის ფორმები და ხარისხი იყო სხვადასხვა ეპოქაში განსხვავებული. ამჟამად ნათელია, რომ დასავლურმა ცივილიზაციამ უნდა აღიაროს თანასწორობა ახალი აღმოსავლური ცივილიზაციისა თავისი ფასეულობებით. ჩვენი აზრით, ცივილიზაციათა დაპირისპირება დროებითი იქნება და მსოფლიო შეძლებს პლანეტარული ჰუმანური იდეოლოგიის პოვნას, რომელიც შეასუსტებს ეთნოცივილიზაციურ დაპირისპირებას. ამ თვალსაზრისით, ერთ-ერთ მნიშვნელოვანი მიმართულებაა ნეოეკონომიკური კონცეფცია, რომლის ამოსავალი პრინციპებია: ეთნოეკონომიკური სისტემა და საზოგადოების მდგრადი განვითარება.

მდგრადი განვითარება და მისი რეალიზაციის გზების ძიება ნებისმიერი ქვეყნის უმნიშვნელოვანესი სტრატეგიული ამოცანაა. მსოფლიო საზოგადოება იწყებს მსჯელობას, როგორ დააღწიოს თავი გლობალურ პოსტინდუსტრიულ მანქანას. ამას ადასტურებს გაეროს სპეციალურ კონფერენციაზე მიღებული დოკუმენტი „დღის წესრიგი XXI საუკუნისათვის“. უნდა შეიქმნას განვითარების ახალი მოდელი, რომელიც შეძლებს, დაეხმაროს ცივილიზაციას გლობალური წინააღმდეგობის გადჭრაში. ასეთ მოდელად მოიაზრება ნ ე ო ე კ ო ნ ო მ ი კ ა.

ნეოეკონომიკა ცივილიზაციური განვითარების პოსტინდუსტრიული ეტაპის შემდგომი საფეხურია - ფასეულობათა ახალი ნაკრების საფუძველზე ჩამოყალიბებული გლობალური სისტემის პროგრესული მოდელი, რომელიც გულისხმობს ტექნოლოგიური და არასისტემური ფაქტორების (ეთნოეროვნული, კულტურული, მორალურ-ეთიკური, ეკოლოგიური და ა.შ.) ჰარმონიულ სიმბიოზს ცხოვრების დონის კვლავწარმოებისათვის.¹ პროგრესული განვითარების ნეოეკონომიკური მოდელი გულისხმობს მსოფლიო განვითარების ახალ კანონზომიერებათა ჩამოყალიბებას, სოციალურ-ეკონომიკურ ურთიერთობათა ახალი პრინციპების შემუშავებას. აღსანიშნავია, რომ არსებითად იცვლება თვით ადა-

1 I. Белоусов В. М., Ерешова Т. В., История экономических учений, “Феникс”, Ростов-на-Дону, 2009., с. 505

მიანის როლი ახალ მოდელში. უნდა ჩამოყალიბდეს განვითარების ახალი სუბიექტი და შესაბამისად ახალი ორგანიზაციულ—ფუნქციური სტრუქტურები. იგი გულისხმობს თვით ინდუსტრიული კვლავნარმოების ციკლის გარდაქმნას, სიმბიოზს ეკონომიკური, ეკოლოგიური, ეროვნულ-ეთნიკური კომპონენტებისას. სწორედ ეს სიმბიოზი უდევს საფუძვლად ეთნოეკონომიკური სისტემების ჩამოყალიბებას. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, ყალიბდება ახალი საზოგადოებრივი-ეკონომიკური წყობა, რომელშიც კულტურული, ეთნიკური, რელიგიური ფასეულობები არ არიას განკერძოებული ინდუსტრიული კვლავნარმოების სფეროსაგან. ისინი ყალიბდებიან ერთიან მთლიანობად და გამოდიან ინტერნაციონალიზებული კვლავნარმოების ციკლების ეთნოეროვნული შეფერილობით.

მსოფლიო მეურნეობა, რომელიც მიდის ერთიანი, ტექნოგენური ინდუსტრიული გარემოს ფორმირებისაკენ, რაც უგულებელყოფს ეთნოეროვნულ გარემოს, მოითხოვს მოთხოვნილებათა, ქცევის, ცხოვრების წესის ერთიანი სკალის დანგრევას, წინააღმდეგობას აწყდება ამ ეთნოეროვნული გარემოსაგან. აგრარული საზოგადოებანი, - წერს ამერიკელი მკვლევარი **ალეგინ** ტოფლერი, ცდილობენ, დაასრულონ ინდუსტრიალიზაცია, მაგრამ იმავდროულად ექცევიან ეროვნული მშენებლობის ჩრდილში. ყოფილი საბჭოთა რესპუბლიკები, ისეთები, როგორიცაა: უკრაინა, ესტონეთი ან საქართველო იბრძვიან თვითგამორკვევისათვის და მოითხოვენ... დროშას, ჯარს, ფულად ერთეულს — ატრიბუტებს, რაც დამახასიათებელი იყო ყოფილი ინდუსტრიული ერისათვის. მაღალტექნოლოგიურ ქვეყნებს არ ესმით მათი... მაგრამ განვლილმა პერიოდმა გვიჩვენა, რომ სწრაფი ტექნოლოგიური ცვლილებების, სამინაო და საგარეო პოლიტიკურ არენაზე ძირეული გარდაქმნების პირობებში სახელმწიფოები ავლენენ შეგუების პოტენციალს, უფრო მეტიც, იძენენ დამატებით უპირატესობას. ეთნოეროვნულმა სისტემებმა გამოავლინეს მოქნილობის მაღალი ხარისხი, რაც ქმნის საფუძველს პოსტინდუსტრიული სამეურნეო სისტემის ძირითად მახასიათებელთა შერწყმისათვის ეთნოეროვნულ გარემოსთან. ასევე იქმნება საფუძველი ეთნოეკონომიკური სისტემის ჩამოყალიბებისათვის, რომელიც ითვალისწინებს ეროვნული მენტალიტეტის,

SUMMARY

კულტურულ და ტრადიციულ ფასეულობათა შერწყმას ცხოვრების ახალ წესთან.

გლობალურ დონეზე „მდგრადი განვითარების“ ცენტრალურ იდეას წარმოადგენდა პოსტინდუსტრიალიზმის მდგრადობის დასაბუთება, რაც გულისხმობს მსოფლიო კვლავწარმოების ციკლების შენარჩუნებას და მათი მოქმედების მდგრადობას, რისთვისაც საჭირო იყო ეროვნულ რესურსთა უწყვეტად მიწოდების უზრუნველყოფა მსოფლიოს თითქმის ყველა ქვეყნიდან. მაგრამ თვით პოსტინდუსტრიალიზმის უმაღლესი ფაზა - ტექნოგენური წყობა აღმოჩნდა მიზეზი მრავალი ქვეყნის მდგრადი განვითარების შერყევისა (მხედველობაში გვაქვს მაღალ ტექნოლოგიათა რევოლუციური განვითარება, რომელიც ხშირად ჯერ კიდევ სიცოცხლისუნარიანი სამეურნეო ინფრასტრუქტურების მოშლას იწვევს და მძიმე მდგომარეობაში აყენებს ეროვნულ ეკონომიკას). პოსტინდუსტრიულმა მოდელმა შეიმუშავა მდგრადი განვითარების სტრატეგიული მეთოდები, მაგრამ მხოლოდ მსოფლიო ტექნოლოგიური და ეკონომიკური განვითარების ცენტრებისათვის.

როგორც ვხედავთ, მონდიალისტურმა გეოპოლიტიკურმა კონცეფციებმა მიზნად დაისახეს დასავლურ ფასეულობათა საყოველთაო აღიარებისა და გავრცელების მიზანშეწონილობის დასაბუთება (მოდერნიზაცია, ვესტერნიზაცია). ლიბერალური ბაზარი და დემოკრატია გახდა ის ცნებები, რომლითაც მონდიალიზმი გლობალიზაციის პირობებში მრავალ ქვეყანაში შეიჭრა, ეროვნული იდეალები დაჩრდილა და მრავალ ერს განვითარების ძირითად გზად ამ პრინციპების აღიარება და საყოველთაოდ დამკვიდრება დაუსახა.